

udgaven (og har sikkert også billiggjort dens fremstilling), og de udførlige redegørelse for teksternes proveniens vil gøre det til en forholdsvis let sag for den specielt interesserede at skaffe sig mikrofilm af den autentiske tekst.

Det er naturligvis ikke epokegørende arkivfund, der nu lægges frem for historikerne, de fleste af de væsentlige proklamationer har været kendt og anvendt af tidligere historikere. Men teksterne har været spredt i lokale arkiver eller gengivet i ældre, sjældne værker, end ikke de ældre, publicerede titelfortegnelser over udstedte proklamationer har været fuldt dækkende. Denne udgave vil næppe gøre det nødvendigt at omskrive Englands historie under Tudorerne og de første Stuarter, men den er et fremragende arbejdsredskab for den, der vil beskæftige sig med perioden. Materialet er centralt og homogent. Udgiverne har gjort deres udvælgelseskriterier klare, de har overholdt deres egne principper og ikke ladet sig lokke af den nærliggende fristelse, at skrive den engelske kongemagts historie i fodnoterne.

Niels Steensgaard

Lawrence Stone: Family and Fortune. Studies in Aristocratic Finance in the Sixteenth and Seventeenth Century. Oxford U.P., at the Clarendon Press, 1973. xviii, 315 s. + plancher. £ 4.50.

Lawrence Stone har valgt en mindre prætentios titel end til forgængeren, »The Crisis of the Aristocracy 1558–1641« (Oxf. 1965) og med rette. Selvom denne på mange måder har stået i centrum af de forløbne års diskussion af periodens sociale historie og baggrunden for borgerkrigen, blev den ved sin fremkomst hårdt kritiseret for sin hårdhændende statistiske metode og for sine endnu altfor uoverskuelige generalisationer (jf. f. eks. Christopher Hill i 'New Statesman' 1965 21/5 (s. 803 f.) og The Scand. Econ. Hist. Rev. XVI, 1968. s. 176–94). Alligevel slutter den nye bog sig snævert til den første, men bryder – bl. a. utvivlsomt for at imødegå kritikken – dens emnemæssigt analyserende (og generaliserende) opbygning til fordel for en række *case-studies* på familiebasis, med Robert Cecil, earl of Salisbury som en art nøglefigur.

Dens hovedanliggende er at belyse sammenhængen mellem de aristokratiske familiers indtægter af embeder og deres forbrug og mere indirekte at analysere korrupsionen som baggrund for borgerkrigen. Som *lord treasurer* skaffede Cecil sig i sine sidste leveår 1610–12 en indtægt af £ 25.000 årligt (på et tidspunkt, da – som Stone noterer – en ufaglært arbejder kunde tjene £ 10–15 årligt og kronens ordinære indtægter androg £ 300.000); et par år tidligere havde Salisbury modtaget en spansk bestikkelse på £ 12.500. I sammenligning med selv de største godsejerindtægter, som Stone opgør til £ 8.000, er det indlysende, at korrupsionen (hvis vækst han i modsætning til Joel Hurstfield tidsfæster til 1590'erne) spiller en væsentlig rolle. Ejendommeligt nok gør forf. mindre ud af at knytte denne konstatering til sin oprindelige tese, at bl. a. svigtende godsindtægter i de sidste årtier af 1500-tallet førte aristokratiet ind i ikke blot embedsbane og korrupsion, men også i byggespekulation, industrispekulation osv. Han betoner derimod stadig med stor vægt aristokratiets ekstravagance og den

aversion, skattebevilgende parlamentsmedlemmer og skatteydere i generationen forud for borgerkrigen gav luft for. Trods sin væsentligt større jordnærhed ligger bogens hovedtanker altså stadig på et generaliserende plan; dens værdi ligger netop i de konkrete formuemæssige studier, men man kunde ikke desto mindre nok fortsat ønske, at periodens vekslende økonomiske konjunktuer, som stadig er henvist til kontinental isolation, kunde nå over kanalen og kunde give periodens sociale historie en højere grad af egenværdi, frigjort fra borgerkrigens skygger.

E. Ladewig Petersen

Wm. F. Church: Richelieu and Reason of State. Princeton, at the University Press, 1972. vii + 554 s. \$ 20.00.

Mange forskere har beskæftiget sig med den nyere tids statsræson, i almene rammer klassiske værker som Friedrich Meineckes og Fritz Dickmanns, mere specielt for Richelieu's tidsalder Étienne Thuau's *Raison d'état et pensée politique à l'époque de Richelieu* (Paris 1966). Udgangspunktet for Wm. Church, der jo selv tidligere har leveret en grundlæggende fremstilling af *Constitutional Thought in Sixteenth-Century France* (Cambr., Mass. 1941), har været en provokerende og nok lidt for paradoksalm bemærkning af Ch. H. McIlwain om, at »the end-product of divine right sovereignty was the reason of state« (s. vi). Selv har Wm. Church set det som sit mål at etablere en logisk sammenhæng mellem de pragmatiske islæt af 'statens interesser' i kardinalens politik og samtidens (også Richelieu's) etiske og religiøse normer, som hans politik tilsyneladende kolliderede med, tidligst i Valtelline-konflikten 1624-27 og tydeligst i den internationale alliancepolitik i 1630'erne (s. 7 ff.).

Ingen læser kan undgå at lade sig engagere af professor Church's analyser. Værkets store force ligger fremfor alt netop på metodisk og analytisk plan: i den skarpe skelnen mellem apologi og angreb (argumentationen synes normalt at have været mest konsistent og slagkraftig, når kardinalen og hans tilhængere eller modstandere befandt sig i offensiv); i den skarpe og stringente distinktion mellem kardinalens egne og hans penneførerers synspunkter, som ikke har været absolut sammenfaldende, og i de usædvanligt velafbalancerede analyser af både Richelieu's og hans kritikeres synspunkter. Bogens hovedfortjeneste ligger i dens metodiske stringens, dens analytiske styrke og dens stærke individualisering, hvorimod dens hovedresultat endnu står lidt uafklaret.

Med rette fastslår forf., at Richelieu's tanker formuleres skarpest i hans *Testament politique* (s. 472 ff., 480 ff., 495 ff.), hvis enkle og bærende tanke er den, at politik må styres af fornuft (*raison*), et begreb der ikke blot indeholder elementer af formålstjenlighed, pragmatisme og nødvendig improvisation, men også dybe undertoner af moralske og religiøse normer. Der bestod, som forf. ligeledes med rette fremhæver, naturligvis ingen principiel modsætning mellem statsræson, moral og religiøse normer i 1600-tallet; og endelig er det også sandsynligt, at den dybt religiøse kardinal i kraft af sit statsmandsformat og sine erfaringer formåede at begrunde sin politiske pragmatisme på en